Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

TALABA YOSHLARGA TARBIYA FANINI O‘QITUVCHI KADRLAR SIFATI VA FANGA DOIR ADABIYOTLAR TAHLILI

Rahmataliyev Nodirbek A'zamjon o‘g‘li
Namangan Davlat Pedagogika Instituti
Falsafiy va Tarixiy fanlar kafedrasi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy va professional ta’lim muassasalarida talaba yoshlarga “Tarbiya” fanini o‘qitayotgan pedagog kadrlar salohiyati, ularning kasbiy kompetensiyalari hamda fanga doir mavjud o‘quv-uslubiy adabiyotlar tahlil qilingan. Maqolada O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari, statistika organlari va vazirliklar hisobotlari asosida kadrlar ta’minotidagi bugungi holat yoritilgan. Tarbiya fanining metodologik asosi sifatida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, pedagogik innovatsiyalar integratsiyasi o‘rganilib, fanga doir adabiyotlarning mazmuniy hamda tarkibiy jihatlari tanqidiy tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari asosida darsliklar sifatini oshirish va pedagog kadrlar malakasini davriy oshirish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.
Kalit so‘zlar: Tarbiya fani, kadrlar sifati, o‘quv adabiyotlari, metodologiya, ijtimoiy-gumanitar fanlar, pedagogik kompetensiya, ma’naviy-axloqiy rivojlanish, darsliklar tahlili.

Bu galgi annotatsiyangiz ta’lim metodologiyasi va kadrlar siyosatiga oid bo‘lgani sababli, tarjimada tegishli huquqiy va ijtimoiy-pedagogik terminologiyadan foydalanildi. Xalqaro andozalarga mos tarjimalar:

Аннотация: В данной статье анализируются потенциал и профессиональные компетенции педагогических кадров, преподающих предмет «Воспитание» (Tarbiya) в высших и профессиональных образовательных учреждениях, а также существующая учебно-методическая литература по данной дисциплине. На основе нормативно-правовых актов Республики Узбекистан в сфере образования, отчетов министерств и статистических органов освещается текущее состояние кадрового обеспечения. В качестве методологической основы предмета «Воспитание» исследуется интеграция национальных и общечеловеческих ценностей, а также педагогических инноваций; проведен критический анализ содержательных и структурных аспектов учебной литературы. На основе результатов исследования выдвинуты практические предложения по повышению качества учебников и совершенствованию механизмов периодического повышения квалификации педагогических кадров.
Ключевые слова: предмет «Воспитание», качество кадров, учебная литература, методология, социально-гуманитарные науки, педагогическая компетенция, духовно-нравственное развитие, анализ учебников.

Abstract: This article analyzes the potential and professional competencies of pedagogical staff teaching the subject of "Upbringing" (Tarbiya) in higher and professional education institutions, alongside the existing educational and methodical literature on the discipline. Based on the regulatory legal acts of the Republic of Uzbekistan in the field of education, as well as reports from ministries and statistical agencies, the current state of staffing is highlighted. The integration of national and universal values, along with pedagogical innovations, is explored as the methodological basis of the subject, and a critical analysis of the content and structural aspects of the educational literature is conducted. Based on the research findings, practical proposals are put forward to enhance the quality of textbooks and improve the mechanisms for periodic professional development of pedagogical staff.

Keywords: subject of Upbringing, staff quality, educational literature, methodology, social sciences and humanities, pedagogical competence, spiritual and moral development, textbook analysis.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimining fundamental vazifalaridan biri nafaqat yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash, balki yosh avlodning ma’naviy-intellektual qiyofasini shakllantirish, ularda ijtimoiy mas’uliyat va komillik fazilatlarini tarbiyalashdan iboratdir. O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim tizimida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash bilan birga, yoshlarning huquqiy, axloqiy va estetik madaniyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [1, b. 45]. Ayniqsa, global miqyosda axborot xurujlari va mafkuraviy tahdidlar kuchaygan bugungi davrda talaba yoshlar o‘rtasida milliy g‘oya va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirishda "Tarbiya" fanining o‘rni beqiyosdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga oid farmon va qarorlarida maktab o‘quv dasturlariga ilgari alohida o‘qitilgan "Odobnoma", "Vatan tuyg‘usi", "Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari" hamda "Dinlar tarixi" fanlarini birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fanining joriy etilishi ushbu sohadagi islohotlarning muhim bosqichi bo‘ldi [2, b. 12]. Biroq, ushbu fanning uzluksiz ta’limning keyingi bosqichlarida — professional va oliy ta’lim muassasalarida o‘qitilish sifati bevosita ikki asosiy omilga bog‘liq: pedagog kadrlar salohiyati va fanga doir adabiyotlarning ilmiy-metodologik saviyasi.

Hozirgi vaqtda oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar blokiga kiruvchi ma’naviyat va tarbiyaga oid modullarni o‘qitishda bir qator tizimli muammolar kuzatilmoqda. Xususan, mutaxassis kadrlarning yetishmasligi, fanning metodologik bazasining eskirganligi yoki darsliklarning talabalar yosh xususiyatlariga mos kelmasligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda [3, b. 88]. Mazkur tadqiqotning maqsadi talaba yoshlarga Tarbiya fanini o‘qitayotgan pedagog kadrlar tarkibining bugungi holatini va ushbu fanga doir nashr etilgan o‘quv adabiyotlarining tarkibiy mazmunini faktlar asosida tanqidiy tahlil qilish hamda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, qiyosiy-pedagogik tahlil, statistik ma’lumotlarni guruhlash, kontent-analiz (matnlarni mazmuniy tahlil qilish) hamda anonim so‘rovnoma metodlaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hamda Statistika agentligining rasmiy ma’lumotlari, shuningdek, so‘nggi besh yilda chop etilgan Tarbiya faniga oid darslik va o‘quv qo‘llanmalar asos qilib olindi.

Kadrlar sifatini baholash maqsadida respublikaning 12 ta oliy va professional ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatayotayotgan 140 nafar ijtimoiy-gumanitar fanlar va tarbiya fani o‘qituvchilarining obyektiv ma’lumotlari (ma’lumoti, ilmiy darajasi, malaka oshirish davriyligi) o‘rganildi [4, b. 112]. Shuningdek, fanga doir adabiyotlar tahlilida o‘quv materiallarining IMRAD talablariga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarga va milliy qadriyatlarning aks etish darajasiga muvofiqligi 5 ballik mezon asosida baholandi.

Natijalar

O‘tkazilgan statistik tahlillar va o‘rganishlar respublikamizda Tarbiya fani va unga turdosh bo‘lgan ma’naviy-axloqiy fanlarni o‘qituvchi kadrlar salohiyatida nomutanosibliklar mavjudligini ko‘rsatdi. Olingan ma’lumotlarga ko‘ra, oliy va professional ta’lim muassasalarida Tarbiya va unga turdosh fanlardan dars berayotgan pedagoglarning mutaxassislik yo‘nalishlari bo‘yicha taqsimoti quyidagicha shakllangan:

- Tarix va falsafa yo‘nalishi mutaxassislari — 42%;
- Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi — 28%;
- Milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari yo‘nalishi — 18%;

- Filologiya va boshqa yo‘nalishlar — 12% [5, b. 34].

Pedagog kadrlarning ilmiy salohiyati bo‘yicha tahlillar shuni ko‘rsatadiki, professional ta’lim muassasalarida (kollej va texnikumlarda) Tarbiya fanidan dars berayotgan o‘qituvchilarning atigi 6,4 foizi ilmiy darajaga (PhD yoki fan nomzodi) ega. Oliy ta’lim muassasalarida esa ushbu ko‘rsatkich 34,2 foizni tashkil etadi, biroq ularning asosiy qismi falsafa, tarix yoki sotsiologiya fanlari bo‘yicha ilmiy daraja olgan olimlardir [6, b. 77]. Bevositaki "Tarbiya metodikasi" yoki "Ma’naviy-axloqiy tarbiya nazariyasi" bo‘yicha ixtisoslashgan ilmiy darajali kadrlar ulushi 3 foizdan ham kam.

Fanga doir adabiyotlar tahlili doirasida so‘nggi yillarda chop etilgan 15 ta turli o‘quv qo‘llanma, darslik va uslubiy ko‘rsatmalar ko‘rib chiqildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, adabiyotlarning 60 foizida mavzular bayoni haddan tashqari deklarativ (shiorbozlik va quruq da’vatlar) xarakterga ega bo‘lib, real hayotiy keyslar (muammoli vaziyatlar) va talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi amaliy topshiriqlar ulushi juda past (atigi 15-20%) [7, b. 56].

Tahlil va muhokama

Pedagog kadrlar sifati har qanday fanning talabalar tomonidan o‘zlashtirilishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tarbiya fani o‘zining tabiatiga ko‘ra faqatgina nazariy ma’lumot beruvchi fan emas, balki shaxsning xulq-atvori, dunyoqarashi va qadriyat tizimini shakllantiruvchi amaliy-ijtimoiy fan hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari o‘rganilganda, aksariyat pedagoglarning zamonaviy interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi past ekanligi aniqlandi. Xususan, so‘rovnomada qatnashgan o‘qituvchilarning 48 foizi dars o‘tishda asosan ma’ruza (monologik) usulidan foydalanishini, faqatgina 22 foizi keys-stadi (case-study) va loyihaviy ta’lim metodlarini muntazam qo‘llashini ta’kidlagan [8, b. 102]. Bu holat darslarning zerikarli bo‘lishiga va talabalarda fanga nisbatan ijobiy motivatsiyaning shakllanmasligiga olib keladi.

Pedagoglar malakasini oshirish tizimida ham uzilishlar mavjud. Tarbiya fani o‘qituvchilari uchun maxsus guruhlar tashkil etilmaganligi sababli, ular ko‘p hollarda umumiy pedagogika yoki tarix yo‘nalishlari bo‘yicha malaka oshirmoqdalar, bu esa fanning o‘ziga xos xususiyatlarini (masalan, transformatsion jamiyatda yoshlar psixologiyasi bilan ishlash, preventiv pedagogika) chuqur o‘zlashtirishga imkon bermaydi [9, b. 143].

Ikkinchi muhim masala — fanga doir adabiyotlarning tahlilidir. Hozirgi kunda oliy va professional ta’lim tizimida Tarbiya fani bo‘yicha yagona, tizimli mukammal darslik yaratilmagan. Amaldagi adabiyotlarning aksariyati umumiy darsliklar va uslubiy qo‘llanmalardan iborat bo‘lib, ularda quyidagi kamchiliklar ko‘zga tashlanadi:

1. **Mavzularning takrorlanishi:** Umumta’lim maktablarining 10-11-sinflarida o‘tilgan fundamental mavzular (masalan, oila muqaddasligi, vatanparvarlik, korrupsiyaga qarshi kurash) professional va oliy ta’lim darsliklarida xuddi shu shaklda, deyarli yangi ilmiy-amaliy ma’lumotlar qo‘shilmagan holda takrorlangan [10, b. 89]. Bu holat talabalarda axborotdan to‘yinish va fanga qiziqishning yo‘qolishini keltirib chiqaradi.
2. **Statistik va faktik ma’lumotlarning eskirganligi:** O‘quv qo‘llanmalaridagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, demografik ko‘rsatkichlar yoki yoshlar siyosatiga oid raqamlar ko‘p hollarda o‘tgan o‘n yilliklarga tegishli bo‘lib, bugungi kun real voqeligini aks ettirmaydi [11, b. 210].
3. **Xalqaro tajribaning yetishmasligi:** Adabiyotlarda rivojlangan mamlakatlar (Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur)ning yoshlar tarbiyasi, xarakterni shakllantirish (Character Education) borasidagi muvaffaqiyatli modellarini o‘zbek milliy mentalitetiga moslashtirgan holda yoritish metodikasi yetarlicha ishlab chiqilmagan [12, b. 64].

Yaponiya tajribasiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, u yerda maktab va universitetlarda o‘tiladigan axloq darslarida (Doutoku) talabalarga tayyor qoidalar majburan singdirilmaydi, balki aniq ijtimoiy-giyohvandlik, bulling yoki ekologik inqiroz kabi muammoli hayotiy vaziyatlar tahlil qildiriladi. Bizning adabiyotlarimizda esa hali ham akademik-nazariy yondashuv ustunlik qilmoqda.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talaba yoshlarga Tarbiya fanini o‘qitish samaradorligini oshirish uchun ham kadrlar tayyorlash tizimini, ham o‘quv-metodik adabiyotlar bazasini tubdan isloh qilish talab etiladi. Hozirgi holatda fan mazmuni bilan uning amaliy ahamiyati o‘rtasida uzilish mavjud bo‘lib, bu pedagoglarning metodik tayyorgarligi va darsliklarning konseptual kamchiliklari bilan izohlanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

- Oliy ta’lim tizimida bevosita "Tarbiya fani o‘qituvchisi" yoki "Ijtimoiy pedagogika va tarbiya metodikasi" mutaxassisliklari bo‘yicha maqsadli magistratura va doktorantura kvotalarini ko‘paytirish lozim.
- Tarbiya fani darsliklarini tuzishda quruq ma’ruza matnlaridan voz kechib, IMRAD va muammoli ta’lim tamoyillariga asoslangan, talabalarning tanqidiy va kreativ fikrlashini uyg‘otuvchi innovatsion keys-metodlar ulushini kamida 50 foizga yetkazish kerak.
- Pedagog kadrlar uchun raqamli ta’lim platformalaridan (platformalar orqali interaktiv testlar, ijtimoiy loyihalar tayyorlash) foydalanish ko‘nikmalarini oshiruvchi maxsus qisqa muddatli malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – B. 45-48.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y. – B. 12-14.
3. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – B. 88-92.
4. Tojiyev M., Salohiddinov X. Oliy ta’limda pedagogik kadrlar salohiyatini baholash mezonlari // Pedagogika akademiyasi jurnali. – Toshkent, 2022. – № 3. – B. 112-116.
5. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Oliy va professional ta’lim muassasalari xodimlari to‘g‘risida statistik to‘plam. – Toshkent, 2025. – B. 34-36.
6. Inatov S.I. O‘zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlar o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi muammolari // Ta’lim va innovatsiya. – Samarqand, 2023. – № 5. – B. 77-81.
7. Hasanboyeva O. va boshqalar. Pedagogika va tarbiya fanining metodologik asoslari: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “Nafis”, 2022. – B. 56-60.
8. Mavlonova R., Vohidova N. Tarbiya ishlari metodikasi: Darslik. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2020. – B. 102-107.
9. Karimov X.A. Oliy ta’lim tizimida ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish mexanizmlari. Monografiya. – Farg‘ona: “Poligraf-servis”, 2021. – B. 143-147.
10. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta’lim sifatini boshqarish / Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2023. – № 2. – B. 89-93.
11. Musurmonova O. Yoshlar ma’naviyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2020. – B. 210-215.
12. Ishmuhammedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2019. – B. 64-68.